

**ԳՐԱԿԱՆ ԱՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՈՒՍՈՒՑՄԱՆ ՄԻ ՔԱՆԻ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ
(ԸՍՏ ԳՐԻԳՈՐ ԶՈՀՐԱՊԻ «ԵՐՁԱՆԻԿ ՄԱՀԸ» ՆՈՎԵԼԻ)**

ԹԱԹՈՒԼ ԱՍՈՅԱՆ

*Քանասիրական գիրությունների թեկնածու, դոցենտ,
ԳՊՀ քանասիրական ֆակուլտետի դեկան
e-mail: asoyan.60@mail.ru*

ԱՍՈՅԱՆ ԻՐԻՆԱ

*Գեղարքունիքի մարզի Ակունք գյուղի միջնակարգ դպրոցի
հայոց լեզվի և գրականության ուսուցչուհի
e-mail: irina.asoyan2018@mail.ru*

Գրական ստեղծագործությունների ուսուցումը դպրոցում մի գործընթաց է, որի ընթացքում ներկայացվում և վերլուծվում են ստեղծագործության պոեզիան, բովանդակությունը, կերպարները, կապարվում են լեզվատեղական դիմապատկերներ, սակայն այդ ամենը ամրակայելու, յուրացնելու, գնահատելու համար անհրաժեշտ է կիրառել թե՛ առանձին, թե՛ նորագույն մանկավարժական տեխնոլոգիաներ:

Հոդվածում Գրիգոր Զոհրապի նովելի օրինակով փորձ է արվում ներկայացնել այն սկզբունքներն ու մեթոդները, որոնց օգնությամբ հնարավոր է կատարել գրական նմանադիմապատկերների համեմատաբար համակարգված ու լիարժեք ուսումնասիրություն: Սակայն պետք է նկատի ունենալ, որ յուրաքանչյուր ստեղծագործություն ունի իր բնորոշ առանձնահատկությունները, ուստի հոդվածում ներկայացված սխեման միայն ընդհանուր բնույթ ունի:

Քանայի բառեր՝ ուսումնասիրություն, դպրոց, մանկավարժական տեխնոլոգիաներ, մեթոդներ, նովել, գրական ստեղծագործություններ:

**«Իր գործունեության ձևերն այն, զոր ամենն անելի
հրայրքով, հեշտանքով կը կատարել, գրականութիւնն էր:
Կը պաշտէր գրականութիւնը»
Ա. Զուպանյան**

Որևէ գրական արձակ ստեղծագործություն ուսուցանելու համար անհրաժեշտ է մանրամասնորեն ուսումնասիրել տեքստը, մշակել և ձևակերպել ուսումնասիրման սկզբունքները: Մասնավորապես նպատակահարմար է տեքստի ուսումնասիրությու-

նը իրականացնել այնպիսի սկզբունքներով, որոնք թույլ կտան բացահայտելու ստեղծագործության գաղափարական-բովանդակային միտվածությունը, հեղինակի նպատակադրումը, լեզվաոճական ու դրանով պայմանավորված գեղարվեստական առանձնահատկությունները և, որն ամենակարևորն է, կօգնի ընթերցողներին անհատական մոտեցում ու վերաբերմունք ցուցաբերելու թե՛ ժամանակաշրջանի, թե՛ հասարակական միջավայրի ու ընկալումների, թե՛ կերպարների նկատմամբ՝ միաժամանակ երևույթները գնահատելով արդիականության տեսանկյունից:

1.Լեզվաոճական վերլուծության սկզբունք	2.Բովանդակային վերլուծության սկզբունք	3.Տեքստի անհատական ընկալումը խթանող սկզբունք
ա)Տեքստի բառապաշարի քննություն, բառագիտական, վերլուծություններ:	ա)Դեպքերի, գործողությունների զարգացման ընթացքի, հերոսների արարքների վերլուծություն, դրանց իրականացման լեզվաոճական միջոցների մեկնաբանություն:	ա)Զգայական-զգացական վերլուծություններ՝ տեսողական պատկերներ, լսողական զգայություններ, կինեսթետիկ զգացողություններ:
բ) Տեքստում առկա քերականական կառույցների վերլուծություն. Խոսքի մասերի, դրանց քերականական հատկանիշների, նախադասությունների և դրանց անդամների կապակցման եղանակների վերլուծություն:	բ)Դեպքերի, հերոսների արարքների դրդապատճառներ ի, շարժառիթների բացահայտում և հոգեբանական մեկնաբանություն:	բ)Տեքստում նկարագրվող դեպքերի ներքին կապերն ու պայմանավորվածությունները: գ)Հերոսների զգացմունքների արդիականությունը անհատական ընկալմամբ: դ)Երջանկության անհատական ընկալման առանձնահատկությունները :
գ)Նախադասությունների, պարբերությունների կապի տեսակների վերլուծություն. Նախադասությունների տրամաբանական հաջորդականություն, տեքստի	գ)Նովելի կառուցվածքը որպես իրական պատմության ցուցիչ:	

սկզբի, ընթացքի և ավարտի ընկալում ըստ կերպարների յուրահատկությունների:		
դ)Ոճական–արտահայտչական վերլուծություն. պատկերավորման միջոցների տարբերակում, բառի ուղիղ և փոխաբերական իմաստներով կիրառությունների, խոսքի ոճերի տարբերակում:		

1. Տեքստի վերլուծության լեզվաոճական սկզբունքները նպատակահարմար է իրականացնել

ա)ինդուկցիոն մեթոդով. բաղադրիչ մասերից→ամբողջական միավոր, այսինքն՝ բառ→նախադասություն→պարբերություն→տեքստ,

բ) դեդուկցիոն մեթոդով. ամբողջից→ մասերի քննություն, այսինքն՝ տեքստ→պարբերություն→նախադասություն→ առանձին բառերի բացատրություն, մեկնաբանություն:

Առաջին դեպքում քննարկվում են անձանոթ բառերը, բացատրվում, վերլուծվում, քննվում են տվյալ բառի կապը մյուս բառերի հետ: Ենթարկվում են բառակազմական վերլուծության (արմատ, ածանց վերջավորություն), նոր բառեր են կազմվում այդ արմատներով և ածանցներով: Կատարվում է բառի ձևաիմաստային աշխատանք. տրված բառը փոխարինել իր հոմանիշով՝ փոփոխության արդյունքը բովանդակության մեջ տեսնելու: Քննարկվում է լեզվաբանական մակարդակով: Ընտրվում են տեքստի հիմնական միտքն արտահայտող նախադասությունները, վերլուծվում են ձևաբանորեն և շարահյուսորեն (իրականացվում է միջառարկայական կապ):

Օրինակ՝ Գրիգոր Զոհրապի «Երջանիկ մահը» նովելը ուսումնասիրելիս վերլուծությունն այնպես պիտի կատարել, որ բացահայտվեն հեղինակի մտադրությունները: Մասնավորապես ինչպես ինքն է ասում.

«Այս կյանքին բոլոր հորինվածքները կը քայքայեմ մեկիկ-մեկիկ, ջիղերը կը գննեմ, երակները կը բանամ ու,ինչ որ անհնար կը թվի ձեզի, իր հոգին կը գտնեմ ու կը վերլուծեմ...», - ասել է հեղինակը:

Նախքան նովելի ուսուցմանն անցնելը դասը սկսել հինգրոպեանոց գրույցով՝ նշելով, որ կնոջը ճանաչելու, նրա հոգեբանությունը հասկանալու հարցերը միշտ էլ հետաքրքրել են գեղագետներին, հոգեբաններին, գրողներին, փիլիսոփաներին: Սա-

կայն առեղծվածային կինն անբացատրելի է մնացել: Ուստի Հայկ Խաչատրյանի հետևյալ միտքը լավ նախաբան կլինի դասի համար.

«Տիեզերքի խորամանկ ժպիտն է կինը, որից գլուխ չեն հանում ո՛չ մարդիկ, ո՛չ էլ նույնիսկ իրենք՝ աստվածները...»:

1. Նովելի ուսուցումը կարելի է կատարել և՛ ինդուկցիոն, և՛ դեդուկցիոն մեթոդներով:

Առաջին դեպքում ուսումնասիրությունն սկսվում է վերնագրից. մահը մահ է, «երջանիկ մահ» կապակցությունը՝ երկու հակադիր եզրերի միացումով, կարող է պարադոքսալ և տարօրինակ թվալ: Որոշվում է երջանիկ և մահ բառերի խոսքիմասային պատկանելությունը:

ածական գոյական

2. Սկսվում է հետազոտական մեթոդը՝ զուգահեռելով միջառարկայական և ներառարկայական կապերը. քայլ առ քայլ պետք է թափանցել հեղինակի աշխարհը: Առաջարկվում է նովելի առաջին մասից գտնել վերնագրին համապատասխան հոմանիշ բառակապակցություններ, նախադասություններ: Կատարվում է նաև ոճական մեկնաբանություն՝ մահ բառը քանի՞ անգամ է գործածվել և ինչու՞ (6 անգամ):

«Որն էր հազար տեսակ մահերուն ամենեն քաղցրը...», «գեղեցիկ մահ», «ամենեն քաղցր մահը տեսա...»:

3. Քննարկվում են պարբերությունները:

Առաջին պարբերությունում ներկայացվում է բժիշկ Վահանյանը:

«Տոքթոռ Վահանյան սովորական բժիշկ մը չէ. մարմնի հիվանդություններուն չափ ու հոգիի ցավերուն հետամուտ, հետաքրքիր բժիշկն է անիկա:

Իր հմտության մեծությունը՝ չոր ու ցամաք ապառաժի զանգվածին չի նմանիր բնավ, այլ դալար դաշտավայրի մը ծիծղուն երևույթը ունի: Վաթսունի մոտ, մազը մորուքը ճերմկած, տկարակազմ, բայց զվարթախոս մեկն է տոքթոռը:

Մահվան դեմ՝ իր քառասուն տարվան բժիշկի մղած պայքարովը, մտերմություն մը հաստատած է կարծես անոր հետ. անոր ամեն դավերը ու խաղերը գիտե. անոր զարհուրելի, երբեմն հանկարծահաս ու երբեմն համեցող հարվածներուն բոլոր զաղտնիքները ուսումնասիրած է»:

Այստեղ ուշադրությունը հրավիրվում է վերը ընդգծված նախադասությունների և արտահայտությունների վրա՝ ասելիքը ըմբռնելու համար:

Երկրորդ պարբերությունը սկսվում է բժշկի հիշողություններով. բժշկի տունն է, երեկո: Հավաքվել են նրա մերձավորները: Խոսք է բացվում այն մասին, թե որն է «հազար տեսակ» մահերից ամենից քաղցրը: Եվ բժիշկը վերհիշում է տասը տարի առաջ կատարված մի դեպք իր փորձից:

Ուշադրություն է դարձվում ստորոգյալներին, որոնք հիմնականում բաղադրյալ են: Սրանք ավելի պատկերավոր և արտահայտիչ են դարձնում խոսքը.

բժիշկ մը չէ, բժիշկն է, ընդարձակ է, միտք մը չէ, մեկն է, հաստատած է, ո՞րն էր աղջիկ մը, գնտակն էր, մահն էր, հեշտն էր, երջանիկն էր և այլն:

Եվ այսպես բովանդակությունը բացահայտվում է պարբերություն առ պարբերություն: Նկատելի է հեղինակի ոճի առանձնահատկությունը. խոսքը սեղմ է, իրադարձություններով ոչ հարուստ, կա մեկ միջադեպ՝ անանուն հերոսուհու վերջին պարը սիրած երիտասարդի հետ և հանկարծակի մահը նրա գրկում, մնացածը՝ դեպքի նախապատմությունը՝ քառասնամյա կնոջ անցած կյանքի համառոտ ամփոփումը ընդհանուր գծերով, ֆոն է հիմնական պատմության համար:

2. Դեղուկցիայի դեպքում հակառակն է՝ տեքստ → պարբերություն → նախադասություն → բառ:

Այսպես, տեքստի բովանդակային վերլուծությունն սկսվում է կարդացածի կամ լսածի նորովի վերարտադրությամբ՝ համապատասխան մեղեդու, նկարագարման, գունավորման միջոցով: Գիտական տեքստի դեպքում սովորաբար կազմվում են աղյուսակներ, գծապատկերներ: Այս աշխատանքը պայմանականորեն կարելի է անվանել «Տեքստի թարգմանություն», որի ժամանակ սովորողն իր ընկալածի ընդհանրական զուգորդական պատկերն է տալիս:

Հաջորդ քայլին տեքստը բաժանվում է մասերի, առանձին մասերի համար կազմվում են հարցեր և պլան, գտնվում են նրանց հիմնական նախադասությունները կամ բանալի բառերը:

Նորից կատարվում են բառային, քերականական, լեզվաոճական մեկնաբանություններ, որոնք հնարավորություն են տալիս հասկանալ և՛ տեքստը, և՛ ենթատեքստը (գլխավոր նպատակն է դա), դրանց միջոցով՝ հերոսների արարքների դրդապատճառներն ու շարժառիթները:

Այսպես, «Երջանիկ մահը» նովելը վեցեջանոց պատում է՝ բաժանված չորս գլուխների, որոնցից ամեն մեկը ինքնուրույն տեղ ունի նորավեպի կառուցվածքում:

Առաջին գլուխը նախադրության դեր է կատարում:

Երկրորդ գլխից սկսվում է այն դեպքի նկարագրությունը, որ տեղի է ունեցել անանուն հերոսուհու տանը կազմակերպված մի երեկույթի ժամանակ: Հանկարծ, ըստ

Զոհրապի նախասիրած պատմելաձևի, վերիուշը շեղվում է բուն ընթացքից և պտտվում կնոջ կենսակերպի ու հոգեբանության շուրջն ընդհանրապես:

Երրորդ գլխում նկարագրվում է երեկոյթի «ամենեն ցնձափույզ վայրկյանը»՝ պարային մասը՝ շեշտը դնելով տանտիրուհու և նրա սիրած երիտասարդի զուգապարի վրա, որն իրադարձության բարձրակետն է:

Չորրորդ գլուխը հանգուցալուծման պահն է: Պարի ընթացքում սրտի կաթվածից մահանում է հերոսուհին: ՍԱ է, ԸՍՏ ՀԵՂԻՆԱԿԻ, ԵՐՋԱՆԻԿ ՄԱՀԸ...

Բովանդակային առումով նովելը կարելի է քննել հետևյալ մոտեցումներով.
1.ԿԻՆԸ

- ա) Կինը և տղամարդը - Տղամարդը միջոց է:
- բ) Կինը և կյանքը - Կյանքը պետք է վայելել:
- գ) Կինը և սերը - Սերը կյանքը վայելելու միջոց է:
- դ) Կինը և միջավայրը - Միջավայրը երկդիմի է:

2.ԿՆՈՋ ՀՈԳԵԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

- ա) Կնոջ վերաբերմունքը բժշկի խորհուրդների նկատմամբ:
- բ) Կյանքը գեղեցիկ է, երբ երիտասարդ ես:
- գ) Կյանքն անտանելի է, երբ ծեր ես:
- դ) Վերնագրի «երջանիկ» և «մահ» հասկացությունների համադրումը:

3.ԱՆՀԱՏԸ և ՄԻՋԱՎԱՅՐԸ

- ա) Միջավայրի տեսանելի վերաբերմունքը անհատի նկատմամբ:
- բ) Միջավայրի անտեսանելի վերաբերմունքը անհատի նկատմամբ:
- գ) Անհատի հակադրությունը միջավայրին

Անհատի և միջավայրի հակադրությունը լավ է արտահայտված հայ գրականության մեջ, ուստի կարելի է ստեղծել ներառարկայական կապ. Ե. Չարենց. «Երբ էս հին աշխարհը մտա...», «Տաղ անձնական», Պ.Դուրյան. «Լճակ» և այլն: Նշված բանաստեղծությունները լավագույնս ցուցադրում են անհատի և հասարակության հակասությունը, հասարակության անտարբերությունը անհատի ապրումների նկատմամբ:

Իրականացվում է նաև միջառարկայական կապ՝ արևմտահայերենին բնորոշ բառապաշարային, քերականական, ոճական իրողությունների պարզաբանման նպատակով: Այսպես.

1.Բացատրվում են արևմտահայերենի բառապաշարին հատուկ բառերը:

Օրինակ՝ վայրկյան - րոպե
Աղվոր - գեղեցիկ
պարապ տեղը - իզուր
երկվայրկյան - վայրկյան
անիկա - նա և այլն:

2. Հիշեցվում են արևմտահայերենին հատուկ ձևաբանական որոշ դրսևորումներ, երբ հոգնակի դարձնելիս, հոլովելիս գոյականի հիմքը չի հնչյունափոխվում, կան հոգնակիի կազմության տարբերություններ:

Օրինակ՝ կին- կիներ- կիներու
մահ – մահեր- մահերու
գիրկ – գիրկին
բույն – բույնին
երկուսս էլ – երկուքն ալ
կ'ըսեին – ասում էին և այլն:

3. Մեկնաբանվում են պատկերավորման-արտահայտչական միջոցները. այստեղ՝ համեմատություն, փոխաբերություն, մակդիր, պարադոքս և այլն:

Օրինակ՝ Անիկա իր հոգին ավանդեց, գլուխը իր սիրած տղուն գիրկին մեջ, նույնիսկ իր բույնին մեջ նետահար սպաննված թռչունի մը պես, Բաժակի մը պես, որ կոչունքի մը սեղանի վրա, ցնծության մաղթանքներու, բախումներու մեջ կը փշրվի, փոխանակ դուրսը սպասավորներու ձեռքով, լվացքի աղտոտ ջուրին մեջ-համեմատություն:

Երջանիկ մահ, քաղցր մահ – պարադոքս :
Լանջքին կոհակներ, կենցաղին ավերումներ-փոխաբերություն:
Նրբամիտ ընկերություն, հալածիչ լուսին-մակդիր և այլն:

4. Որպեսզի ինքնանպատակ չլինի, կարելի է առաջարկել, որ սովորողը իր անձը կապի նովելի հերոսուհու արարքի կամ դեպքի հետ (օգտագործում է «Կրկնակի գրառումների օրագիր» մեթոդը)՝ քննելով և՛ իր, և՛ հերոսուհու ներաշխարհը, որ նա իրական կյանքից վերցրած կին է և սիրում է կյանքը. նրա օրինակով քննի իր արարքը՝ մարդու ինքնադաստիարակումը (սա տեքստի անհատական ընկալումը խթանող սկզբունքն է) :

Նշված փուլերն անցնելուց հետո պետք է հանձնարարել սովորողներին, որ տեքստից գտնեն ընդհանրացնող եզրահանգումը և մեկնաբանեն: Այն է՝

«Կինը ժպիտ մըն է, պետք չէ, որ ան փոխվի լացի»:

Տնային առաջադրանք՝

Շարադրություն. «Երջանկության իմ պատկերացումը»

ON SOME FEATURES OF TEACHING LITERARY WORKS (ACCORDING TO GR. ZOHRAP'S "HAPPY DEATH" NOVEL)

ASOYAN TATUL

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Dean of the Faculty of Philology*

ASOYAN IRINA

*Teacher of the Armenian Language and Literature
at the Secondary School of Akunk, Gegharkunik region*

Teaching literary works at school is a process during which the plot, content, characters of the work are presented and analyzed, linguistic and stylistic observations are made, but in order to strengthen, master and evaluate all that, it is necessary to use both traditional and modern pedagogical technologies.

By the example of Gr Zohrap's novel an attempt is made to present such principles and methods that could make a relatively systematic and complete study of similar literary works possible. However it should be taken into consideration that each work has its own characteristics, so the scheme presented in the article is only general in nature.

Keywords: *Teaching, school, pedagogical technologies, methods, novel, literary works.*

О НЕКОТОРЫХ ОСОБЕННОСТЯХ ОБУЧЕНИЯ ЛИТЕРАТУРЕ (НА ПРИМЕРЕ НОВЕЛЛЫ ГР. ЗОГРАБА "СЧАСТЛИВАЯ СМЕРТЬ")

АСОЯН ТАТУЛ

*Кандидат филологических наук, доцент,
Декан филологического факультета ГГУ*

АСОЯН ИРИНА

*Учительница армянского языка и литературы
средней школы села Акунк Гегаркуникского марза*

Изучение литературного произведения в школе - это процесс, в ходе которого анализируются сюжет, содержание, образы произведения, проводятся лингвостилистические наблюдения. Для укрепления, освоения, оценки пройденного материала применяются как традиционные, так и новейшие педагогические технологии.

В статье, на примере новеллы Гр. Зограба, делается попытка представить те принципы и методы, с помощью которых можно провести сравнительно систематизированное и полноценное исследование подобных литературных произведений. Однако следует иметь в виду, что каждое произведение имеет свои характерные особенности, поэтому представленная в статье схема имеет только общий характер.

Ключевые слова: *изучение, школа, педагогические технологии, методы, новелла, литературные произведения.*

Հոդվածը ներկայացվել է խմբագրական խորհուրդ 22.08.2020թ.:

Հոդվածը գրախոսվել է 04.10.2020թ.: